

педагога.

Інноваційний стиль визначається як: усталена система способів прийомів, які використовує педагог; педагогічна майстерність; результати взаємодії індивідуальних особливостей людини та середовища; спосіб життя і дій та ін. Готовність учителя до інноваційної діяльності є результатом підготовки студентів до майбутньої професії у вищих навчальних закладах, формою прояву якої є саме "стиль інноваційної діяльності". Структура інноваційного стилю діяльності вчителя включає мотиваційний (професійна спрямованість); когнітивний (рівень системних знань); креативний (новаторство); рефлексивний (самооцінка, самокорекція вчителем власної діяльності) компоненти у їх взаємодії. Інноваційні технології реалізуються за допомогою розвивальних методів прийомів навчання майбутніх учителів початкових класів.

Література

1. Баханов К. О. Навчання в школі: інноваційні аспекти / К. О. Баханов. – К.: Основа, 2005. – 128 с.
2. Бондарева К. І. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя: на метод. посіб. / К.І. Бондарева, О.Г. Козлова. – Суми: Слобожанщина, 2001. – 44 с.
3. Гільбух Ю. З. Інноваційний експеримент у школі. На допомогу початкуючим дослідникам / Ю.З. Гільбух, М.І. Дробноход. – К.: Освіта, 1994. – 90 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Н. І. Клокар. – К., 1999. – 227 с.
7. Ковальчук В. Ю. Професійна та світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя: модернізаційний аналіз / В. Ю. Ковальчук. – Київ: Дрогобич: Коло, 2004. – 264 с.
8. Скрябіна Т. Сутність поняття "інноваційний стиль діяльності" / Т. Скрябіна // Рідна школа. – 2006. – №12. – С. 15 – 17.
9. Шапран О. І. Освітні інновації під час викладання педагогічних дисциплін у вищій школі. / О.І. Шапран // Початкова школа. – 2001. – №12. – С. 30.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2010

*Л. Д. Ороновська
канд. пед. наук, доцент
Тернопільський НПУ ім. В. Гнатюка*

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті висвітлюється поняття категорії сутності духовності як системи цінностей, завдяки якій формується унікальна людська сутність.

Ключові слова: цінність, духовність, духовні цінності, людська сутність.

В статье освещается понятие категории сущности духовности как системы ценностей, благодаря которой формируется уникальная человеческая сущность.

Ключевые слова: ценность, духовность, духовные ценности, человеческая сущность.

The article focuses on the notion of the category of the essence of spirituality as the system of values due to which unique personal self is formed.

Keywords: value, spirituality, spiritual values, human essence.

Категорія цінності відображає найзагальніші типи міжсуб'єктних стосунків, які складаються в соціальній практиці з приводу тих або інших об'єктів як матеріальних носіїв цих цінностей. Цінність, на думку А.Здравомислова, не зводиться до значущості як до своєї основи. Вона є «не тільки необхідною і належною, а й бажаною метою, яка стає ідеалом і тим самим бере участь у зворотному регулюючому впливі на ці відносини, а через них на соціальну практику» [4, С. 100-101]. Цінності виникають, формуються і розвиваються внаслідок міжсуб'єктних відносин. Цінності є поєднанням об'єктивного та суб'єктивного, почуттєвого та раціонального.

Найважливішою характеристикою цінностей, як вважає Б.Раушенбах [6], є почуттєва основа. Він підкреслює, що стосовно людських цінностей, велику роль відіграє ірраціональна складова людської свідомості. За концепцією А.Здравомислова [4], цінності – це інтереси, відокремлені у процесі розвитку самої історії завдяки розподілу праці у сфері духовного виробництва.

Цінність у моралі виступає інакше, ніж на практиці, коли людина дбає про власні інтереси. У моралі цінність виступає як належне, а цінне опосередковується через належне.

Отже, у моралі цінним є те, що є належним. Сфера людських цінностей принципово не піддається раціоналізації. Так, В.Шердаков [14] щодо моральних цінностей відзначає, що вони не ґрунтуються на теоретичних умовиводах і доведеннях. На його думку, любити Батьківщину, шанувати батька і матір, могили і пам'ятки предків (і поважати їхню віру) – все це не має бути обґрунтовано.

Метою статті є висвітлення поняття сутності духовності як системи цінностей, завдяки якій формується унікальна людська сутність.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні виділяють три основних групи концепцій цінностей. Перша має назву «функціональної» і розглядає цінність як реальний предмет, який корисний суб'єкту завдяки тим або іншим властивостям. Її можна було б назвати утилітарною концепцією, тому що під цінністю тут розуміють здатність задовольняти потреби суб'єкта, практично ототожнюючи із матеріальними чи духовними благами. Друга, яку називають «оцінною», подає концепцію як ідеал, пізнавальне чи духовно-практичне ставлення до об'єкта, як оцінку. Третя концепція, яка є «сигніфікативною», або «значущісною», ототожнює цінність зі значущістю.

У педагогічній діяльності для нас важливо розуміти цінності як ідеал, прийнятий особистістю, як значущі для неї явище, поняття, установка.

Проблема цінностей набула свого розвитку і в педагогічних дослідженнях. В.Вахтьоров і К.Вентцель [2] у своїй педагогічній концепції розглядають проблему становлення індивідуальності дитини через розвиток її творчих здібностей, формування духовних цінностей і моральних ідеалів, що ґрунтуються на визнанні гуманістичних цінностей життя та культури, соціальних свободах, які створюють реальні можливості для розвитку духовності дитини. Концепція К.Вентцеля ґрунтується на тому, що людину визнають найбільшою метою, а не засобом розвитку соціуму та космосу; становлення духовних цінностей особистості дитини узгоджується з проблемою розвитку соціальних свобод, які створюють умови для духовного самовизначення кожного, що передбачає розвиток талантів і дарувань особистості вихованця.

С.Анісимов [1] поділяє цінності на: абсолютні, які незмінно зберігають для людей значення безумовної цінності (життя, здоров'я, знання, прогрес, справедливість, гуманність, духовна досконалість людини); антицінності, або псевдоцінності (неуцтво, передчасна смерть, хвороби, голод, містика, деградація людини тощо); релятивні (відносні) цінності, які є непостійними, змінюються залежно від історичних, класових, світоглядних позицій (політичні, ідеологічні, релігійні, моральні, класові, групові цінності).

Чимало дослідників, які вивчають ціннісні орієнтації (Т.Брайченко, В.Дряпіка, О.Олексюк та ін.), користуються класифікацією В.Ядова [15]. Термінальними (цінностями-цлями) В.Ядов називає такі: творчість, любов, воля, краса, пізнання, мудрість, робота, родина, друзі, активна життєва позиція, впевненість у собі, самостійність, здоров'я, суспільне визнання, збереження світу. Існують й інші класифікації: поділ на матеріальні і духовні цінності, фактичні і визнані. Дехто з вчених, як наприклад, Л.Масол [10], розуміють духовність як особливий вимір людського буття, що виявляється у процесі реального самовизнання і самовизначення в навколишньому світі, що передбачає формування цілісного універсуму внутрішнього життя. За умов домінування світоглядної парадигми, спрямованої на духовну творчість особистості, освітньо-виховна роль мистецтва значно зростає, набуваючи цілісності, концептуальної єдності.

Як відзначає Е.Соколов [13], можна виділити три сторони, що відображають зміни, які становлять суть процесу: 1) розкриття духовних потенцій (інтелект, пам'ять, мислення, сприйняття, фантазія); 2) збагачення духовного світу через засвоєння духовних цінностей; 3) творчий характер діяльності людини, що сприяє її самореалізації і самоздійсненню. Ці сторони розвитку особистості взаємопов'язані і передбачають при

відповідних сприятливих умовах духовне збагачення особистості, нагромадження нею духовного досвіду. Даючи загальну характеристику духовності і визначаючи її найважливіші параметри, слід відзначити існування двох напрямків її осмислення. Перший пов'язаний з описом структури і форм її виявлення, розкриттям складових духовності (цінності, уявлення, інтелектуальна, естетична, емоційно-почуттєва сфери тощо); другий напрям характеризується спробами визначити сутність духовності.

Свою класифікацію щодо визначення поняття «духовність» пропонує Н.Коваль [8]. Автор вважає, що в сучасній науці духовність можна вивчати з різних позицій: а) потребнісно-інформаційного підходу (духовність визначають як індивідуальну вираженість у структурі двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби для «інших»); б) аксіологічного підходу (духовність – ціннісний зміст свідомості); в) діяльнісного підходу (духовність – специфічний вид діяльності); г) такого підходу, коли духовність пов'язують із системою особистісної активності і ставлення до різних сфер життєдіяльності людини; д) такого підходу, при якому духовність ототожнюють зі здатністю розглядати своє «Я» в контексті світобудови в ролі суб'єкта діяльності, який активно реалізує свій потенціал на благо людству; е) такого підходу, відповідно до якого духовність – це певний спосіб життєдіяльності людини, суть якого полягає в тому, що замість ієрархії вузькоособистісних потреб і цінностей індивід орієнтується на широкий спектр загальнолюдських цінностей; є) акмеологічного підходу (духовність – психологічне явище, яке являє собою процес неперервного самовдосконалення і прагнення особистості до ідеалу; ж) такого підходу, коли духовність своїми вихідними характеристиками має цілеспрямованість і прагнення до нього; з) психотехнічного підходу, коли через психотехніку пошуку, очищення тощо відбувається набуття індивідом духовності; к) такого підходу, за якого духовність розуміють як орієнтацію на розв'язання життєвих проблем.

Духовність особистості нерозривно пов'язана з індивідуальним сприйняттям нею соціальних умов. Можна сказати, що неповторність духовного світу особистості зумовлена особливостями темпераменту, інтелекту, уявлення та соціальних умов. Оскільки духовність є триединою в істині, добрі, красі, то й прагнення молоді до істини проявляється у ставленні до навчання, оволодіння науками, в умінні бачити і відчувати правду життя.

Осягнення своєї духовної сутності відбувається через ставлення до іншого, причому останній стає унікальною цінністю. Це те, що можна назвати духовними здібностями особистості, які визначають якісну специфіку її поведінки. В індивідуальному розвитку духовні здібності відображують систему цінностей, значень та особистісних смислів. Так, знання стає духовним тільки тоді, коли воно перетворюється в особистісно значуще,

набуває особистісного смислу, адресованого до соціального оточення.

Як відзначає Р.Лівшиць [9], духовність – це така життєва позиція особистості у світі, в якій реалізується її внутрішня воля й творчі нахили. Відкритість особистості назустріч світу – сутність духовності. Духовність, на думку автора, – це така смисложиттєва позиція особистості у світі, завдяки якій людина відкриває себе світу, а також будь-якій іншій людині як одиничному носію родової людської сутності. Духовність полягає в спрямуванні до соціально-позитивних, гуманістичних цінностей.

М.Каган визначає духовність як цілісну єдність перетворювального, пізнавального, соціального та ціннісного світовідношення [7]. Ціннісне світовідношення, згідно з М.Каганом, охоплює світовідчуття та світоосмислення. Вони є формами ціннісної свідомості суб'єкта, а отже суб'єктивними за своєю природою. На думку автора, світовідчуття – нижчий рівень ціннісного світовідношення, верхній рівень світоосмислення, яке перетворює ціннісне відношення в ціннісну свідомість. В.Толстий при з'ясуванні специфіки духовного пропонувати звернути увагу на гносеологічний і онтологічний аспекти. Перший висвітлює проблему відношення свідомості і її об'єкта, другий підкреслює відношення свідомості та її носія.

У структурі духовності можна виділити такі компоненти: пізнавальний (сфера пошуку істини), моральний (сфера пошуку добра), естетичний (сфера пошуку краси). Вони є по суті напрямками духовного вдосконалення особистості; їхня взаємодія, гармонізація мають велике значення для розвитку духовності. Можна сказати, що формування духовності – це процес гармонізації зв'язків між загальнолюдськими індивідуальними духовними цінностями, який передбачає самовдосконалення особистості.

Заслуговує на увагу розгляд цієї проблеми здійснений В.Черкасовим. Духовність, на його думку, це: «потреба і здатність особистості до творчості у різних сферах культури (матеріальної, духовної, соціонормативної); потреба і здатність «бути для інших»; потреба у свободі, у свободі самореалізації, здатність до самоосвіти і саморозвитку (результат педагогічної діяльності)» [3, с. 30]. Н.Дмитрієва відзначає, що «духовність особистості – це система її цінностей, той стрижень, навколо якого формується неповторна людська сутність. Інакше кажучи, це наше уявлення про світ, про себе, про добро і зло, все те, що ми любимо і відкидаємо, чим надихаємося й від чого сумуємо. Це наш духовний світ» [3, с. 24]. З огляду на вікові особливості молодших школярів, підкреслимо, що це визначення є найбільш прийнятним для нашого дослідження.

Аналіз наукової літератури свідчить, що сучасні вчені розглядають духовність у рамках чотирьох напрямків. Перший – це пошуки коренів духовності не стільки в самій людині, її особливостях особистості, схильності до рефлексії, скільки у продуктах життєдіяльності. За цим

напрямок, вважає В.Знаков, духовність суб'єкта є результатом формування загальнолюдських цінностей, духовної культури, а дух же є насамперед категорією культурологічною, світоглядною» [5, 109]. Важливим джерелом духовності, на думку автора, є етичні норми, на які людина орієнтується в повсякденному житті. В етичних, естетичних, юридичних та інших нормах закріплено вищі зразки людської культури. Якщо суб'єкт засвоює їх, переживає як внутрішньо обов'язкові зразки поведінки, то він прилучається до вищих духовних цінностей буття. Людина збагачується духовно, коли закріплені в суспільних нормах духовні цінності стають невід'ємною частиною її духовного світу, суб'єктивної реальності.

Другий напрямок досліджень – вивчення ситуативних і особистісних факторів, які сприяють виникненню в людини духовних станів. Духовний стан у цьому разі розуміють як психологічний феномен, який характеризується тим, що людина тимчасово «не помічає» зовнішнього світу, не відчуває своїх органічних функцій, своєї тілесності, а зосереджується на осмисленні і переживанні духовних цінностей. Духовні стани, як відзначає В.Знаков, «протистоять матеріальній природі людини і світу: до вершин духовного буття суб'єкт підноситься у рідкісні моменти інтелектуальних осянь і розв'язання морально-важких етичних конфліктів» [5, с. 106].

За третім напрямком духовність розглядають як принцип саморозвитку і самореалізації людини, звернення до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості (В.Бачинін, О.Олексюк, В.Черкасов та ін.). Якщо дотримуватися цього напрямку, то поняття «духовність» можна визначити як здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі.

Американський вчений Л.Кольберг запропонував теорію духовного розвитку особистості в усіх суспільствах [16]. Він вважає, що незалежно від ступеня їхньої зрілості існують однакові інваріантні форми морального мислення індивідів, універсальні моральні принципи, норми і цінності. Л.Кольберг визнає, що суспільству властиві певні соціальні структури, які є стимулом для особистості. Це родина, економіка, соціальна стратифікація, право, форма державної влади. Усі фактори у розвитку суспільства, на думку Л.Кольберга, однаково впливають на людину, формуючи в неї ставлення до інших, як до себе, тобто вміння оцінювати власну поведінку з точки зору інтересів інших людей. У цих умовах, вважає вчений, і формується духовність особистості, що проявляється в прагненні керуватися в поведінці принципами справедливості і гуманності.

Духовний розвиток, за концепцією Л.Кольберга, пов'язаний насамперед із психологічною здатністю змінювати поведінку відповідно до вимог середовища.

Л.Кольберг визначає три етапи духовного розвитку особистості,

кожен із яких має кілька ступенів. Перший етап він називає доморальним, другий – конвенційним, третій – автономним. Вища стадія розвитку свідомості виражає орієнтацію на загальні моральні принципи та норми.

Четвертий, релігійний, напрямок (М.Бердяєв, В.Зеньковський, С.Франк та ін.) має чітко задані межі: духовне виступає як божественне одкровення: Бог є дух, а життя духовне – це життя з Богом, у Бозі.

Гармонія знання та віри забезпечується синтезом релігійної істини. Віра поступово переходить в нову якість, дедалі більше сприймається як компонент, що доповнює знання на стику пізнаного і непізнаного в процесі верифікації чи фальсифікації наукових і релігійних гіпотез. І разом з тим віра, навіть у своєму оновленому розумінні, ніколи не втрапить своєї найвищої духовно-світоглядної значущості, як вищої духовної цінності, як вигідної критеріальної основи життєвих ідеалів і пріоритетів, самого сенсу людського життя.

Як свідчать дослідження, уявлення про духовні цінності є досить різноманітними. Наприклад, покірливість – «моральна якість, яка характеризує ставлення людини до самої себе і виражається у приниженні своєї гідності, у зневірі у свої сили і зневажанні своїх можливостей, готовності підкоритися долі, визнати своє становище, відмовитися від надій на майбутнє» [12, с. 284]. Для віруючих (православних) людей смиренність – це одна з найвищих цінностей.

Аналогічні суперечності можна виявити під час порівняльного аналізу розуміння тих самих цінностей у різних релігіях.

Висновки. Тому ми дійшли висновку, що поняття «загальнолюдські цінності» є не досить коректним, відтак правомірніше казати про духовні цінності. Саме поняття «духовної цінності» тривалий час ототожнювали з релігійними цінностями. Наповнення цього поняття різним значенням і змістом сприяє визначенню тих або інших духовних цінностей і пріоритетних у процесі прилучення до них.

Духовні цінності – це специфічний ряд цінностей, які є максимальними ідентичними сутнісним силам людини і сприяють їхній оптимальній реалізації. Вони є основою гуманізації суспільних відносин, утвердження людини вищою цінністю в ієрархії цінностей. Гуманістичній природі духовно-ціннісного найбільше відповідають моральні, естетичні й художні цінності.

Духовні цінності, як основа духовного світу, зводяться до знання про життя, людей, природу, культуру. Головна особливість духовних цінностей полягає не в абсолютній їхній духовності, а в тому, що вони матеріалізовані у процесах діяльності і праці.

До вищих цінностей духовної культури, до «власне» духовних цінностей варто віднести, на думку О.Олексюк [11], моральні, естетичні і пізнавальні цінності. Саме вони адекватно виражають сутність духовної культури. Зв'язок моральних, естетичних і пізнавальних цінностей має св

корені в родовій сутності людини. Здійснений автором аналіз моральних, естетичних і пізнавальних цінностей свідчить про їхню єдність як специфічні людські відносини, єдність духовної сутності як «позитивної всеєдності». Єдність моральних, естетичних та пізнавальних цінностей має об'єктивний характер, оскільки вони є сторонами єдиного цілісного духовного світовідношення. Особливістю взаємозв'язку моральних, естетичних і пізнавальних цінностей є те, що вони не існують окремо, але разом із тим є незалежними, автономними та самоцінними. Духовні цінності трактуються нами як настановлення і орієнтири, які відіграють роль ідеалів Істини, Добра, Краси і визначають ставлення людини до дійсності, регулюють її поведінку.

Прилучення людини до цінностей, формує духовний спосіб життя, який в індивідуальному плані означає певний комплекс якостей, властивостей та вмінь, що дають їй змогу самореалізовуватися, здійснювати самостійну, внутрішньо вмотивовану діяльність. У процесі самореалізації особистості виявляється сукупність тих її цінностей, які потенційно здатні поширюватися на оточуюче середовище. Згадану сукупність можна назвати духовним полем особистості. Це поняття, на наш погляд, може слугувати для позначення істотних характеристик процесу духовного становлення і розвитку особистості у всіх його взаємодіях, єдності пізнавальної, моральної та естетичної сфер духовності, значущих особистісних смислів, що конструюють соціально-професійну перспективу індивіда.

Таким чином, аналіз філософської і психолого-педагогічної літератури дає змогу визначити поняття «духовні цінності» як орієнтири, що відіграють роль ідеалу, еталона належного, з'ясовують світовідношення людини і регулюють її поведінку.

Література

1. Анисимов С.Ф. Ценности реальные и мнимые (Критика христианского истолкования и использования ценностей жизни и культуры) / С.Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1970. – 183 с.
2. Венцель К.Н. Основные задачи нравственного воспитания / К.Н. Венцель. – М. : Госполитиздат, 1986. – 47 с.
3. Дмитриева Н.Г. Основы духовно-нравственного развития личности / Н.Г. Дмитриева // Проблемы становления и развития образовательного процесса УДОД : тез.и материалы науч.-практич.конф. – СПб, 1998. – 204 с.
4. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
5. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры / В.В. Знаков // Вопросы психологи. – 1998. – №3. – С.104-110.
6. Интервью с Б.В. Раушенбахом // Вопросы философии. – 1989. – №4. – С. 111-115.
7. Каган М.С. Духовность. Опыт категориального анализа // Вопросы философии. – 1985. – №9. – С.91-102.
8. Коваль О.В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках

- музики : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / О.В. Коваль ; Націон. пе
універ. імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 19 с.
9. Лившиц Р.Л. Духовность и бездуховность личности / Р.Л. Лившиц. Екатеринбург, 1997. – 150 с.
  10. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій Мистецтво та освіта. – 2001. – №1. – С.18.
  11. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді О.М. Олексюк. – К. : КПК, 1996. – 253 с.
  12. Словарь по этике /Под ред. И.С.Кона. – М. : Изд-во Полит. лит-ры, 1975. – 31 с.
  13. Соколов Е.В. Культура и личность / Е.В. Соколов. – Л. : Наука, 1972. – 210 с.
  14. Шердаков В.Н. Добро – Истина – Красота / В.Н. Шердаков. – М. : Знание, 1983. – 64 с.
  15. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности В.А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1977. – С. 89–106.
  16. Kohlberg L. Stages of Moral Development as a Basis for Moral Education Moral Development, Moral Education and Kohlberg. Ed. by B. Munsey. Birmingham, 1980. – 36 p.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2010,

О. Г. Марченко

*канд. пед наук, викл. кафедри вищої математики
Харківський університет повітряних сил ім. І. Кожедуба*

КОНЦЕПЦІЯ САМОРОЗВИТКУ КУРСАНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Статтю присвячено розробці концепції саморозвитку курсантів у навчально-інформаційному середовищі вищого військового навчального закладу, організованого на засадах інформатизації навчально-виховного процесу, інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності курсантів, диференціації, індивідуалізації та персоналізації навчання.

Ключові слова: саморозвиток, курсант, навчально-інформаційне середовище вищого військового навчального закладу.

Статья посвящена разработке концепции саморазвития курсантов в навчально-информационной среде высшего военного учебного заведения, созданной на основе информатизации учебно-воспитательного процесса, интенсификации учебно-познавательной деятельности курсантов, дифференциации, индивидуализации и персонализации обучения.

Ключевые слова: саморазвитие, курсант, учебно-информационная среда высшего военного учебного заведения.

The article is concerned with the conception of cadets' self-development in teaching-informative environment of higher military educational establishment organized on the basis of information of teaching-educational process, intensification of teaching-informative activity, differentiation, individualization, personification of training.